

РОЗДІЛ 5 СЕМІТСЬКІ МОВИ

УДК 81.411.21'373.7'06:28

DOI <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2025.44.1.21>

МОВНОСТИЛІСТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ АРАБСЬКИХ ПАРЕМІЙ З РЕЛІГІЙНИМ ЗМІСТОМ

LINGUO-STYLISTIC PECULIARITIES OF ARABIC RELIGIOUS PAREMIAS

Видрін А.А.,

orcid.org/0009-0008-3774-0084*аспірант кафедри мов і літератур Близького та Середнього Сходу**Навчально-наукового інституту філології Київського національного університету імені Тараса Шевченка*

У статті проведено комплексний аналіз арабського пареміологічного фонду з релігійним змістом, який розглядається як один із ключових компонентів функціонування та розвитку сучасної арабської мови. Проведено паралелі між українськими та арабськими дефініціями термінів «прислів'я» та «приказка», що виявило їхню значну семантичну близькість. Встановлено, що джерельною базою для цих мовних одиниць здебільшого слугують Коран та хадіси пророка Мухаммада. Детально проаналізовано мовностилістичні особливості арабських паремій з релігійним змістом. Основу увагу зосереджено на аналізі фонетичних, стилістичних та лексичних особливостей. Значну увагу в роботі приділено фонетичним особливостям релігійних паремій, які надають висловам авторитетності, урочистості та сприяють їх закріпленню у свідомості носіїв мови. З'ясовано, що серед ключових фонетичних засобів характерними є: *садж*, структурний паралелізм, а також алітерація та асонанс. Окремо відзначено використання «важких» емфатичних фонем для надання висловам вагомості. Описано важливість принципу лаконічності. У розвідці досліджено використання широкого спектра стилістичних засобів у релігійних пареміях, таких як порівняння, метафора, метонімія, обмеження та анафора. З'ясовано, що релігійним пареміям притаманний дидактизм, виражений через наказовий спосіб, а також використання антитези для чіткішого виділення морального послання. Лексичний аналіз, проведений у статті, демонструє теоцентричність паремій, де центральне місце посідає теонім «Аллах» та його відповідники. Виявлено активне вживання релігійної лексики, архаїзмів, сакральних топонімів та антропонімів. Особливий науковий інтерес становить процес десакралізації релігійних паремій. Підкреслено значення релігійних паремій як вагової складової ісламської культури та важливого компонента історичної пам'яті арабського світу.

Ключові слова: паремії, пареміологічний фонд, релігійний компонент, фонетика, стилістика, лексика, іслам, мовлення.

The article provides a comprehensive analysis of the Arabic paremiological fund with religious content, which is considered one of the key components of the functioning and development of the modern Arabic language. Parallels which were drawn between the Ukrainian and Arabic definitions of the terms "proverb" and "saying" revealed their significant semantic proximity. It is established that the source base for these linguistic units is mostly the Holy Quran and the Hadiths of the Prophet Muhammad. The linguistic and stylistic features of Arabic paremiology with religious content have been analyzed in details. The main attention is focused on the analysis of phonetic, stylistic and lexical features. Considerable attention in the paper was paid to the phonetic features of religious paremiology, which give the expressions authority, solemnity and contribute to their consolidation in the minds of native speakers. It was found that among the key phonetic devices, the following are characteristic: *saj*, structural parallelism, as well as alliteration and assonance. Separately noted the use of "heavy" emphatic phonemes to give weight to expressions. It was also described the importance of the principle of brevity. The research investigated the use of a wide range of stylistic devices in religious paremiology, such as comparison, metaphor, metonymy, limitation and anaphora. It was found that religious paremiology are characterized by didacticism, expressed through the imperative mode, as well as the use of antithesis for a clearer selection of the moral message. The lexical analysis conducted in the article demonstrates the theocentricity of paremiology, where the central place is occupied by the theonym "Allah" and its other names. It has been revealed an active use of religious vocabulary, archaisms, sacred toponyms and anthroponyms. Of particular scientific interest is the process of desacralizing religious paremiology. In the scientific paper emphasizes on the importance of religious paremiology as a significant component of Islamic culture and crucial component of the historical memory of the Arab world.

Key words: paremiology, Paremiological Fund, religious component, phonetics, stylistics, lexis, Islam, discourse.

Постановка проблеми. Арабський пареміологічний фонд з релігійним змістом є одним з ключових компонентів функціонування та розвитку арабської мови. Насамперед він несе в собі глибокий історичний та культурний контекст. Не див-

лячись на широке використання та надзвичайну популярність всередині арабського суспільства, арабські паремії з релігійним змістом досі не були достатньо дослідженні у зарубіжній та вітчизняній арабістиці. Однією з ключових характерис-

тик паремій є мовностилістичні особливості, які потребують аналізу та вивчення для кращого розуміння їхнього прагматичного потенціалу та ролі у формуванні мовної картини світу носіїв арабської мови. Дослідження цих особливостей є ключовим для розуміння того, як саме релігійні концепти засвоюються та ретранслюються у повсякденне мовлення, що й визначає актуальність обраної теми.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Перші збірки арабських паремій з'явилися ще у Середньовіччі. Початок цій традиції поклав філолог і літературознавець Хамза аль-Ісфгані, який зібрав близько 1800 відомих на той час прислів'їв та приказок до збірника, до якого також увійшли паремії з релігійним змістом [6, р. 69–109]. Найвидатнішими дослідниками арабських паремій були аль-Хасан аль-Аскарі та аль-Майдані [5].

В сучасній арабістиці цю тему досліджував доктор Ім Башир, який розглянув появи притч у Священному Корані, а також лексичне значення релігійних прислів'їв [13]. Книга «Аль-Амсал фі аль-Куран» авторства Мухаммеда аш-Шараві, опублікована в Каїрі в 1980 р., є однією з найкращих праць, у якій описані арабські релігійні паремії з Корану [17]. У книзі автор представив свої роздуми на тему прислів'їв у Священному Корані, причини їх використання та важливість для простих людей. Історію прислів'їв у Священному Корані та Хадисах пророка Мухаммада з точки зору їх літературної цінності дослідила Муслім Обейд Фенді Аль-Рашиді [18].

У вітчизняній арабістиці основоположними стали праці Агатангела Кримського, який у своїх літературних творах, зокрема в «Бейрутських оповіданнях» майстерно використовував оригінальні арабські прислів'я, які він чув і записував під час свого перебування на Близькому Сході [2]. Лексичну репрезентацію релігійного змісту в арабських пареміях дослідив А. А. Видрін [1, с. 14–16]. Однак зазначена тема дослідження залишається недостатньо розробленою у вітчизняній арабістиці.

Постановка завдання. Мета цієї наукової статті полягає у виявленні мовностилістичних особливостей арабських паремій з релігійним змістом, аналізу їх впливу на сучасний арабський дискурс шляхом дослідження їх фонетичних, стилістичних та лексичних аспектів.

Виклад основного матеріалу. При розгляді теми паремій постає питання: «Яке визначення можна дати цьому терміну?». Якщо звернутися до тлумачного словника української мови, ми знайдемо такі визначення:

Прислів'я – влучний образний вислів, часто ритмічний за будовою, який у стислій формі узагальнює, типізує різні явища життя [4]. Тобто це вислів у стислій формі, який містить певні мудрі настанови, котрі базуються на загальноприйнятому життєвому досвіді та несуть в собі повчальний зміст.

Приказка – поширений у мові влучний, часто римований вислів, близький до прислів'я, але без властивого прислів'ю повчального змісту [3].

Отже, це, як правило, римований влучний вислів, що використовується для образної характеристики ситуації, людини чи явища, надаючи мовленню емоційного забарвлення та яскравості, а не для висловлення моралі.

Якщо звернутися до тлумачного словника арабської мови, то слово «أمثال» використовується для позначення коротких фраз або виразів, які містять в собі життєві правила, моральні істини, або загальноприйняті мудрості [11]. Слово «أمثال» в арабській мові означає «сказання» або «висловлювання». Аналогічно до прислів'їв, «أمثال» можуть містити мудрість або повчання та використовуються для вираження конкретних ідей або поглядів на життя [12].

Як бачимо, порівняльний аналіз словникових дефініцій цих слів у двох мовах демонструє їхню значну семантичну близькість, попри належність мов до різних мовних родин.

Загалом паремії є невід'ємною частиною мовної картини світу будь-якого етносу, відображаючи його культурні, історичні та релігійні цінності. Особливий інтерес становлять арабські паремії, що містять релігійний компонент, оскільки вони не лише демонструють моральні й етичні настанови ісламу, але й активно функціонують у сучасному мовленні. Загалом джерелом релігійних паремій в арабській мові слугує Коран та хадіси пророка Мухаммада. Релігійні паремії мають деякі цікаві особливості, зокрема фонетичні, стилістичні та лексичні.

Фонетичні особливості арабських релігійних паремій головним чином зводяться до фонетичних особливостей сучасної арабської мови загалом, їм притаманна мелодійність та протяжність. Розглядаючи арабські релігійні паремії крізь призму відмінностей між літературною мовою та діалектами, можна зробити висновок, що при вимові їм характерні такі самі ключові особливості, як й іншим мовним одиницям арабської мови, зокрема: зміна оголосів, заміна літер, зміна вимови або ж наголосу. Головна мета фонетичних особливостей – не просто краса звучання, а надання вислову авторитетності, урочисто-

сті та сприяння його закріпленню у свідомості віруючих.

Першою фонетичною особливістю арабських паремій є *садж* السجع. Це римована проза, яка має характерний ритм та при вимові комбінує довгі та короткі склади. Суть *садж*у полягає в тому, що дві або більше послідовних фраз, речень або частин речення закінчуються однаковою римою або надзвичайно співзвучними словами [9]. *Садж* є абсолютно фундаментальним для звучання і сприйняття ключових арабських релігійних текстів та є основою для релігійних проповідей (*хутба*). Деякі приклади *садж*у:

وَنَمَارِقُ مَصْفُوفَةٌ * وَزَرَائِي مَبْنُوتَةٌ
«І подушки, складені в ряд, і килими, розстелені повсюду» [15].

ارْحَمُوا مَنْ فِي الْأَرْضِ يَرْحَمَكُمُ مَنْ فِي السَّمَاءِ
«Майте милість до тих, хто на землі, і до вас змилюється Той, Хто на небесах» (з хадісу) [7].

Релігійним пареміям також притаманний структурний паралелізм نزاوت. Він характеризується тим, що дві частини вислову часто мають однакову або дуже схожу синтаксичну структуру та ритмічний малюнок, зокрема однакову кількість складів або однакове чергування довгих і коротких складів. Це створює відчуття гармонії, порядку та непорушності істини. Наведемо приклади структурного паралелізму:

الَّذِينَ النَّصِيحَةُ «Релігія – це щира порада». Як бачимо вислів є коротким, проте за змістом ритмічно збалансованим.

الْيَدُ الْعُلْيَا خَيْرٌ مِنَ الْيَدِ السُّفْلَى
«Верхня рука (що дає) краща за нижню (що просить)». Тут видно чіткий паралелізм і риму.

Ще однією характеристикою для арабських релігійних паремій є наявність алітерації, тобто повторення однакових або близьких за звучанням приголосних звуків у словах для підсилення виразності, емоційності та музичності тексту. Наприклад: الصَّبْرُ صَبْرَان: صَبْرٌ عَلَى مَا تَكْرَهُ وَصَبْرٌ عَمَّا تُحِبُّ
«Терпіння буває двох видів: терпіння перед тим, що не любиш, і терпіння перед тим, що любиш» (з 10] نهج البلاغة).

Не менш важливим є асонанс, тобто повторення однакових голосних у рядку або строфі. Цей прийом сприяє підсиленню милозвучності, кращій запам'ятовуваності паремії, також він покликаний посилити сенс сказаного. Асонанс є не просто декоративною прикрасою, а структурною основою арабських релігійних паремій, що забезпечує їхню «живу структуру» під час вживання. Деякі приклади асонансу: لَا رَاحَةَ فِي الدُّنْيَا، وَلَا نَجَاةَ إِلَّا بِالْقَوَى
«Немає спокою в цьому світі, і немає порятунку, окрім як у благочесті».

أَحْسِنُ إِلَى النَّاسِ تَسْتَعِيدُ قُلُوبَهُمْ
«Роби добро людям, і ти завоюєш їхні серця».

Не менш важливою рисою арабських релігійних паремій є вживання «важких» фонем. Це робиться, щоб додати вислову вагомості при цьому часто використовуються емфатичні ص, ط, ظ та глибокі гортанні ح, ع літери. Вони роблять вимову більш урочистою та значущою.

Варто зазначити, що арабським пареміям також властива лаконічність (مِلْكًا لِمَا وَجَّ). Дослівно це «стислість, що вміщує багато смислів». Особливо виразно лаконічність прослідковується у хадісах пророка Мухаммада. Таким чином, вислови максимально лаконічні та не обтяжені зайвими звуками, складами або словами. Видатний хадісознавець Мухаммад ат-Тірмізі цитує слова дружини пророка Мухаммада з прикладом лаконізму:

يَسْرُدُ سِرْدَكُمْ هَذَا، وَلَكِنْ كَانَ يَتَكَلَّمُ بِكَلَامٍ بَيْنَ فَصْلٍ، يَحْفَظُهُ مَنْ جَلَسَ إِلَيْهِ
«Він розповідав не так швидко як ви, але говорив чітко та виразно, а ті, хто сиділи поруч могли легко запам'ятати» [8].

Як правило, арабські релігійні прислів'я дуже насичені стилістичними засобами, особливо в Корані та Сунні. Серед стилістичних особливостей арабських паремій з релігійним змістом можна відзначити найважливіші, зокрема порівняння, метафору і метонімію, обмеження, анафору. Приклад порівняння:

و تَرَى الْجِبَالَ تَحْسَبُهَا جَامِدَةً وَ هِيَ تَمُرُّ مَرَّ السَّحَابِ
«Ти бачиш гори, думаючи що вони нерухомі, але вони плывуть немов хмари» [16]. Прикладом метафори слугує вислів халіфа Омара ібн аль-Хаттаба:

لَوْ عَزَّرْتُ بَعْلَةً فِي الْعِرَاقِ لَسَأَلَنِي اللَّهُ عَنْهَا لِمَ لَمْ تُمَهِّدْ لَهَا الطَّرِيقَ
«Якби мул спіткнувся в Іраку, Бог запитував би мене: чому ти не вирівняв для нього дорогу?».

Приклад метонімії: مَنْ طَلَبَ الْعُلَى سَهَرَ اللَّيَالِي
«Хто прагне досягти висот, той не спить ночами».

Приклад обмеження: لَا خَالِقَ إِلَّا اللَّهُ
«Немає творця, крім Аллаха».

Приклад анафори: وَمَنْ يَتَّقِ اللَّهَ يَجْعَلْ لَهُ مَخْرَجًا (٢) وَمَنْ
«А тому, хто боїться Аллаха, Він дасть вихід. А хто покладається на Аллаха, тому Його досить» [14].

Характерним є використання образів (побутових або природніх). Вони використовуються для ілюстрації абстрактних релігійних або моральних ідей. Прислів'ям з релігійним змістом також притаманний наказовий спосіб, який несе в собі дидактичність, тобто повчання або настанову щодо релігійних догм або цінностей.

Доволі часто зустрічається симетрія та антитеза, наприклад:

مَنْ تَوَاضَعَ لِلَّهِ رَفَعَهُ، وَمَنْ تَكَبَّرَ وَضَعَهُ
«Хто смиренний перед Аллахом, того Він підносить; хто гордовий».

тий, того Він принижує». Як правило антитеза допомагає чіткіше виділити моральне послання.

Лексичний аналіз арабських паремій з релігійним змістом виявив, що їм притаманні наступні особливості:

1) активне використання теоніму الله «Аллах» та його відповідників. Як відомо, в ісламі існує 99 імен Аллаха або أسماء الله الحسنى, що дослівно перекладається, як *прекрасні імена Бога*. Бог перебуває в центрі арабських релігійних паремій та власне його образ формує багатий пареміологічний фонд;

2) активне вживання релігійної лексики. Коранізми та цитування хадисів є основою для арабських релігійних паремій, більшість з яких – це прямі запозичення з Корану або Сунни. Тому характерним є вживання таких слів: الإيمان – «віра», الرحمة – «милосердя», تقوى – «набожність, благочестивість», قدر – «доля»;

3) наявність архайзмів, що відображають історичну специфіку ісламської культури, наприклад: البر – «благочестя», الحلم – «терпимість»;

4) активне використання антонімів релігійної тематики, наприклад: حرام – حلال

«дозволений – заборонений», نار – جنة
«рай – пекло»;

5) деякі фрази пройшли процес десакралізації. Слова, що мають суто релігійне значення, стають етикетними формулами або вставними словами для зв'язки мови та широко застосовуються у мовленні, наприклад: *إن شاء الله* – дослівно «*якщо побажає Аллах*» слугує для вираження майбутньої дії або невпевненості, *ما شاء الله*

– дослівно «те, що побажав Аллах» тепер слугує для вираження захоплення, схвалення або, щоб не наврочити, الْحَمْدُ لِلَّهِ – дослівно «хвала Аллаху» вживається в контексті позитивної відповіді на питання «Як справи?» або реакції майже на будь-яку значущу подію. Варто зазначити, що ці фрази вживається не лише арабами-мусульманами;

6) використання антропонімів. У релігійних пареміях, зокрема імена пророків чи відомих людей використовуються не просто як звичайні імена, а як символи певних якостей для передачі абстрактного значення, наприклад: *مُلْكُ سُلَيْمَانَ لَا يَبُلُغُ* – «Влада царя Соломона не триває вічно». В цьому вислові антропонім Соломон, який є символом влади та багатства використовується, щоб показати, що все земне все одно минає;

7) використання сакральних для ісламу топонімів. Зазвичай у висловах використовується так звані сакральні топоніми, зокрема назви головних міст-святинь مكة *Мекка* المدينة *Медина*, священних споруд, як الكعبة *Кааба*;

8) вживання клятвенних часток. Характерною лексичною рисою є широке використання службових слів, а саме часток для клятв або підсилення значення. Це надає прислів'ю статусу незаперечної істини. Як правило вживаються частки و , ب , або ت , наприклад: تَاللّٰهِ , بِاللّٰهِ , تَاللّٰهِ . Всі вони мають значення «клянусь Аллахом».

9) часте використання прислів'їв з назвами тварин. В цьому випадку йдеться про моральні алегорії, тварини часто згадується у Корані, загалом 26 разів. Наприклад мураха це символ працьовитості, вміння до самоорганізації, а павук символізує крихкість, марність зусиль, тимчасовість: *أَوْ هَنَ النَّيُّوتِ لَيْئَتِ الْعَنْكَبُوتِ* «Найслабший з домів — дім павука». У релігійному контексті це прислів'я застерігає від покладання на щось або когось, окрім Аллаха, бо таке покладання є ненадійною опорою, як і дім павука, тобто павутина;

10) не менш цікавою особливістю є наявність неологізмів, що адаптують класичні релігійні концепції до сучасного дискурсу, наприклад النقيى الرقمية – «цифрова етика», الصيام الرقمية «цифровий піст» (тобто свідома відмова людиною від використання соціальних мереж та Інтернету на деяких час для очищення свідомості).

Висновки. Можна констатувати, що, порівняно зі звичайними прислів'ями та приказками арабської мови, релігійні паремії посідають особливе важливе місце у формуванні загального пареміологічного фонду та вирізняються власними мовностилістичними особливостями. Окрім цього, такі паремії закладають в собі надважливе культурне значення та глибокий історичний контекст. Проведене дослідження арабських паремій релігійного змісту дозволило виокремити та проаналізувати їх мовностилістичні особливості (фонетичні, стилістичні, лексичні). Фонетичні особливості впливають на красу звучання, стилістичні – виконують повчальну функцію та забезпечують ефективну передачу змісту, лексичні – відображають світоглядну базу та зв'язок з першоджерелами. Характерним у змістовному формуванні релігійних паремій є теоцентризм, де Бог перебуває в центрі паремій. Паремії базуються на прямих запозиченнях з Корану та Сунни (коранізми, хадиси), що забезпечує зв'язок з першоджерелами віри. Можна стверджувати, що релігійні паремії відображають історичну специфіку ісламської культури та мають велике значення для збереження пареміологічного фонду арабської мови.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Видрін А.А. Лексична репрезентація релігійного змісту в арабських пареміях. *VIII Конгрес сходовознавців* : збірник матеріалів, м. Київ, 20 грудня 2024 року. Київ : Таврійський національний університет імені В. І. Вернадського ; Львів – Торунь : Liha-Pres, 2024. С. 14–16. URL: <https://files.znu.edu.ua/files/Bibliobooks/Inshi82/0061837.pdf>
2. Кримський А. Бейрутські оповідання (1897). Київ: Друкарня Українського наукового товариства, 1919. [45] с. URL: <http://irbis-nbuv.gov.ua/ulib/item/ukr0000022301>
3. Приказка. *СловникUA*. URL: <https://slovnyk.ua/index.php?swrd=%D0%BF%D1%80%D0%B8%D0%BA%D0%B0%D0%B7%D0%BA%D0%B0> (дата звернення: 05.12.2025).
4. Прислів'я. *СловникUA*. URL: <https://slovnyk.ua/index.php?swrd=%D0%BF%D1%80%D0%B8%D1%81%D0%BB%D1%96%D0%B2%27%D1%8F> (дата звернення: 05.12.2025).
5. Qurashī, Bāqir Sharīf. *The Life of Imam Al-Hasan Al-Askari: Study and Analysis*. Qum: Ansariyan Publications, 2005, 231 p.
6. Mittwoch E. Die literarische Tätigkeit Hamza al-Isbahams. *Mitteilungen der Seminar für orientale Sprachen*, 1909, Abt. 2, S. 69–109.
7. الموسوعة الحديثية. الدرر السنية : الموقع الإلكتروني. URL: <https://dorar.net/hadith/sharh/71255> (дата звернення: 11.12.2025).
8. أغطي جوامع الكلم. إسلام ويب : الموقع الإلكتروني. URL: <https://surl.li/kgwyuv> (дата звернення: 11.12.2025).
9. آلاء جابر تعريف السجع . موضوع : الموقع الإلكتروني. URL: <https://surl.li/iktgnp> (дата звернення: 10.12.2025).
10. الشريف الرضي. البلاغة نهج. URL: https://archive.org/details/20230319_20230319_1246/page/n1/mode/2up (дата звернення: 11.12.2025).
11. أمثال المعاني URL: <https://surl.li/cgcfgr> (дата звернення: 08.12.2025).
12. أقوال المعاني URL: <https://www.almaany.com/ar/dict/ar-ar/اقوال/> (дата звернення: 08.12.2025).
13. إيم بشير تجليات الأمثال في القرآن الكريم : الموقع الإلكتروني URL: <https://surl.li/afcxhg> . (дата звернення: 07.12.2025).
14. سورة الطلاق. *Quran.com* : الموقع الإلكتروني. URL: <https://quran.com/ar/65?startingVerse=2> (дата звернення: 12.12.2025).
15. سورة الغاشية. *Quran.com* : الموقع الإلكتروني. URL: <https://quran.com/ar/88?startingVerse=16> (дата звернення: 11.12.2025).
16. سورة النمل. *Quran.com* : الموقع الإلكتروني. URL: <https://quran.com/ar/27?startingVerse=88> (дата звернення: 12.12.2025).
17. محمد متولي الشراوي امثال في القرآن الكريم URL: <https://surl.li/getuts>. (дата звернення: 07.12.2025).
18. مسلم عبيد فندي الرشيد قصص الأمثال في القرآن الكريم والحديث النبوي وأقوال العرب: دراسة أدبية. مجلة كلية التربية للبنات. رقم 82. URL: <https://jcoeduw.uobaghdad.edu.iq/index.php/journal/article/view/1461/1294> (дата звернення: 08.12.2025).

Дата першого надходження рукопису до видання: 21.11.2025

Дата прийнятого до друку рукопису після рецензування: 19.12.2025

Дата публікації: 31.12.2025